

НОМУСГА ТЕГИШ ЖИНОЯТЛАРИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Х.Э.Юлдашев

Мустақил изланувчи

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20019252>

Аннотация: Мазкур мақолада номусга тегиш жиноятларини тергов қилиш, унинг методикасини такомиллаштириш, тергов органлар томонидан тергов қилишда учрайдиган турли хилдаги момоларни терговчилар томонидан тўғри таҳлил қилиш, номусга тегиш жиноятлари тергов қилишни такомиллаштиришдан иборатдир.

Калит сўзлар: номусга тегиш, номусга тегиш жиноятлари, номусга тегиш жиноятларини тергов қилиш, методикасини такомиллаштириш, терговчи, дастлабки тергов, прокурор назорати, суд назорати, тергов ҳаракати.

Инсоннинг шаъни, кадр-қиммати ҳамда жинсий дахлсизлиги замонавий ҳуқуқ тизимининг асосий қадриятларидан бири ҳисобланади. Ушбу ҳуқуқларни ҳимоя қилиш давлатнинг конституциявий мажбуриятидир. Хусусан, Ўзбекистон Республикасида шахснинг жинсий эркинлиги ва дахлсизлигига қарши қаратилган ҳаракатлар жиноят сифатида эътироф этилиб, қонун билан қатъий тартибга солинган.

Номусга тегиш жиноят деб шахснинг жинсий эркинлиги ва жинсий дахлсизлигига қарши қаратилган, зўрлик ишлатиш ёки зўрлик ишлатиш билан таҳдид қилиш орқали содир этиладиган ижтимоий хавfli қилмишга айтилади. Ушбу жиноятлар Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси билан тартибга солинган.

Бугунги кунда амалиётда номусга тегиш жиноятларини аниқлаш ва исботлаш мураккаб ҳисобланади. Бу қуйидаги омиллар билан боғлиқ:

- жиноятнинг яширин содир этилиши;
- жабрланувчининг ижтимоий босим туфайли мурожаат қилмаслиги;
- далилларни тўплашдаги қийинчиликлар.

Шу сабабли тергов органлари ва судлар ушбу турдаги ишларни кўриб чиқишда алоҳида эҳтиёткорлик билан ёндашишлари зарур.

Номусга тегиш жиноятлари Жиноят кодексининг алоҳида “Жинсий эркинликка қарши жиноятлар” бобида тартибга солинган бўлиб, унга қуйидаги жиноятлар киради:

- Зўрлаш (ЖК 118-модда);
- Жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондириш (ЖК 119-модда);
- Вояга етмаганларга нисбатан уятсиз ҳаракатлар (ЖК 120-модда);
- Жинсий алоқа қилишга мажбурлаш (ЖК 121-модда).

Ушбу моддалар орқали жиноят таркиби, жавобгарлик асослари ҳамда жазолар белгиланган.

Номусга тегиш жиноятларининг Ўзбекистон Республикасида халқаро мажбуриятлари доирасида қуйидаги ҳужжатлар муҳим аҳамиятга эга:

- ❖ **Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948-йил)** – инсон шаъни ва дахлсизлигини ҳимоя қилади;
- ❖ **Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966-йил)** – шахсий ҳаёт дахлсизлигини кафолатлайди;
- ❖ **Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция (1989-йил)** – болаларни ҳар қандай жинсий эксплуатациядан ҳимоя қилишни талаб қилади.

Ушбу ҳужжатлар миллий қонунчиликни такомиллаштиришда муҳим методологик асос бўлиб хизмат қилади.

Номусга тегиш жиноятнинг бевосита объекти – шахснинг жинсий эркинлиги ва дахлсизлиги ҳисобланади. Айрим ҳолларда қўшимча объект сифатида шахснинг соғлиги, эркинлиги ва шаъни, қадрли тушунилади.

Номусга тегиш жиноятнинг объектив томони қуйидаги ҳаракатлар орқали ифодаланади:

- ✓ жисмоний зўрлик ишлатиш;
- ✓ руҳий босим (тахдид, кўрқитиш);
- ✓ ожиз аҳволдан фойдаланиш (мастлик, хушсиз ҳолат ва бошқалар).

Номусга тегиш жиноятнинг субъектив томондан:

- ✓ фақат қасддан содир этилади;
- ✓ бевосита қасд устунлик қилади.

Номусга тегиш жиноятнинг субъекти:

- ✓ ақли расо жисмоний шахс;
- ✓ жиноят содир этиш ёшига етган бўлиши лозим.

Бундан ташқари номусга тегишда зўрлик ишлатиш деганда, жабрланувчининг қаршилигини енгишга қаратилган ҳаракатларни содир этиш, масалан, зарбалар бериш, нафас йўллари сикшиш, оёқлари, қўллари ушлаб туриш, кийимларини йиртиш ва шу кабилар тушунилади¹. Жинсий алоқада бўлганлик изларини, зўрлик аломатларини ва жиноятини аниқлашда жабрланувчи сўроқ қилинади, тезкор-қидирув ҳаракатлари ўтказилади, ҳодиса содир бўлган жой текширилади, жабрланувчи, гумон қилинувчига нисбатан суд-тиббий экспертизаси тайинланади, тинтув ва бошқа тергов ҳаракатлари ўтказилади. жиноятчини сўроқ қилиш. жабрланувчини сўроқ қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Сўроқда жиноят содир қилинган вақт, тажовуз жойи, тажовуз тўсатдан қилинганми ёки жабрланувчи қандай усулда қаршилиқ кўрсатган: бақирганми, ёрдамга чақирганми, қандай овозда, тажовузчини тишлаганми ёки тирнаганми, жинсий алоқа охирига етказилганми, агар охирига етказилмаган бўлса, нима сабабдан, тажовуз натижасида жабрланувчининг танасида қандай жароҳатлар мавжудлиги аниқланади. Жабрланувчи ожиз аҳволда бўлганми ёки йўқлигини аниқлаш учун ундан содир бўлган ҳодисани фаҳмлаганми, қаршилиқ кўрсатиш имконияти бўлганми, ҳодиса содир бўлишидан олдин спиртлик ичимликни истеъмол қилганми, агарда истеъмол қилган бўлса, қанча ва қандай ичимлик эканлиги аниқланади.

Ожиз аҳволда деганда, жабрланувчининг шундай аҳволи тушунилиши керакки, бундай пайтда у ўзининг физиологик, жисмоний ёки руҳий ҳолати (жисмоний нуқсон, руҳияти бузилганлиги, жуда ёшлиги ёки кексалиги, қаттиқ оғриқ ёки беҳушлиқ ҳолати, алкоголь, наркотик воситалар ёки психотроп моддалар таъсирида ўта мастлик ҳолати)га кўра ўзини ўзи ҳимоя қилиш, айбдорга фаол қаршилиқ кўрсатиш ёки ўзига нисбатан содир этилаётган ҳаракатлар хусусияти ва моҳиятини тушуниш ёки ўз ҳаракатларини бошқариш имкониятига эга бўлмайди. Бунда, айбдор жабрланувчи ожиз аҳволда

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 29.10.2010 йилдаги «Номусга тегиш ва жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга доир ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарори. <https://lex.uz/docs/2414120>.

эканлигини англаган бўлиши шарт². Жиноятчи номаълум бўлган ҳолатда унинг ташқи кўриниши белгилари, идрок этиш шароити батафсил аниқланади. Жиноятчининг ташқи белгиларини аниқлашда унинг алоҳида белгиларини назардан четда қолдирмаслик керак. Юриши, гапириш усули, товуши, ўзига хос ҳаракатлари, кийимидаги ва юзидаги алоҳида белгилари аниқланиши лозим.

Жабрланувчидан жиноятчини кўрса таниб олиши мумкинлиги сўралади. Жабрланувчидан жиноятчи уни кузатганми, қачон ва у буни қаерда сезиб қолган, жиноятчи билан руҳий алоқага киришганми, қайси йўл билан ҳодиса содир бўлган жойга келганлиги, тажовуздан кейин жиноятчи уни кузатиб қўйганми, деган саволларга жавоб олиш лозим. Агар жабрланувчи тажовуз тўғрисида гапиришга уялса, унга бу ҳақда ҳеч ким билмаслигини ва айбланувчини жавобгарликка тортиш учун асос бўлишини тушунтириш керак. Сўроқ натижалари ижобий бўлиши учун жабрланувчини катта ёшдаги терговчилар сўроқ қилгани мақсадга мувофиқдир. Жабрланувчини ҳодиса ҳақида сўроқ қилишнинг охирида жабрланувчидан ушбу шахсни жавобгарликка тортиш тўғрисидаги аризани ихтиёрий равишда бераётганлиги сўралади. Агар жабрланувчи ҳодиса содир бўлгандан кейин ўша заҳоти ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар берса (жиноятчи номаълум бўлса), тезда уни қидирув ҳаракатлари ташкил этилади.

Ҳодиса жойини кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш зарур. Ҳодиса жойини кўздан кечириш жабрланувчини сўроқ қилгандан кейин, иложи бўлса, унинг ҳамкорлигида амалга оширилади. Кўздан кечириш натижасида қуйидагилар қайд этилиши керак: биологик хусусиятдаги излар (сперма, қон, сўлак, хид, тер) олишувдан қолган қўл, бармоқ излари, жабрланувчи ва жиноятчини ҳодиса жойига қайси томондан келганлиги ва унинг пойабзал излари, қолдирган ёки тушиб қолган бошқа предметлар. Жабрланувчининг кўрсатувлари ҳодиса жойида кўздан кечириш, топилган изларни, предметларни аниқлашда муҳим аҳамият касб этиб, шунингдек ҳодиса жойини кўрсатиш вақтида жабрланувчи сўроқ жараёнида ёдидан чиқарган ҳолатларни қайта эслаши ва бу ҳақда терговчига тушунча бериши мумкин. Суд-тиббиёт экспертизаси. Жабрланувчини суд-тиббиёт экспертизасидан ўтказиш олинган кўрсатувларини текшириш ва масалани ҳал қилиш учун жуда зарур. Экспертиза имкон қадар зудлик билан ўтказилиши лозим, акс ҳолда тажовуз ва жинсий алоқа излари йўқолиши мумкин.

Суд-тиббиёт экспертизаси қуйидаги масалаларни ҳал этади: жабрланувчининг жинсий аъзолари ва танасида жароҳатлар мавжудлиги, унинг хусусияти, муддати, пайдо бўлиш сабаби, даражаси, нима орқали зарар етказилганлиги, номусга тегиш орқали етказилган бўлиши мумкинлиги, жабрланувчи маст ҳолатда бўлган ёки бўлмаганлиги.

Гумон қилинувчини суд-тиббиёт экспертизасидан ўтказиш қуйидаги ҳолатларни аниқлашга ёрдам беради: жабрланувчи жинсий алоқада бўлганми, гумон қилинувчининг танасида жабрланган шахс томонидан қаршилиқ кўрсатиш пайтида етказилган жароҳат мавжуд ёки мавжуд эмаслиги. Ашёвий далиллар бўйича суд-биологик экспертизаси ўтказиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Яъни, жабрланувчининг кийимларида кўпгина биологик характердаги излар қолиши мумкин. Булардан ташқари, экспертизага ҳодиса жойида топилган предметлар ҳам юборилади. Айрим

² Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 29.10.2010 йилдаги «Номусга тегиш ва жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга доир ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарори. <https://lex.uz/docs/2414120>.

ҳолларда жабрланувчининг кийимларини экспертизадан ўтказишда унинг ўзи ҳам иштирок этиши мумкин. Чунки, бу изларни тезда топишга ёрдам беради.

Суд-биологик экспертизаси ашёвий далилларни текшираётганда қуйидаги ўзига хос саволларга жавоб беради: текширилаётган объектда қон, сперма, сўлак, соч қолдиқлари мавжудми, улар инсонга тегишлими, қон гуруҳи қанақа, бу биологик излар қайси аниқ шахсга хос? Бундан ташқари, суд-тиббиёт экспертизаси доғ, қон, соч, изларни айнан тана қисмини қайси жойидан ажралиб чиққанлигини аниқлаб бера олади. Сочга оид қуйидаги ҳолатлар аниқланади: узилганми, қирқилганми, агар қирқилган бўлса, қачон, унда ифлосланиш, зарарланиш ёки аниқ предмет излари мавжудми? Тинтув. Гумон қилинувчидан нарсаларни олиш ва текшириш зарурияти тинтув ўтказишни тақозо этади. Тинтувда ҳодиса жойидан олиб кетилган жабрланувчига ёки яқин қариндошларга тегишли нарсалар, шунингдек жабрланувчига таҳдид солинган вақтда гумон қилинувчининг устида бўлган кийимлар топилиши мумкин. Топилган ва олинган нарсалар ўша жойда баённомада қайд этилади (қаердан, қай ҳолатда олинганлиги) ва далилий ашё сифатида махсус идишларга солиниб, муҳрлаб қўйилади.

Гумон қилинувчи (айбланувчи)ларни сўроқ қилиш тактикаси. Терговчи гумон қилинувчи (айбланувчи)ни сўроқ қилиш режасини тузганда гумон қилинувчи ўзини ҳимоя қилиш учун келтириши мумкин бўлган важларни эътиборга олиб тусмоллар тузади. Гумон қилинувчининг алибисини текшириш учун номусга тегиш жинояти содир этилган вақтда қаерда ва қандай машғулот билан шуғулланганлиги тўғрисида гумон қилинувчининг важини тасдиқловчи шахслар сўроқ қилинади. Гумон қилинувчи жинсий алоқани ихтиёрий бўлган деб, жабрланувчи билан жинсий муносабати мавжудлигини асос қилиб кўрсатиши мумкин. Бу тусмолни текшириш учун у сўроқ қилинганда ўзаро алоқалари қачондан бери давом этгани, бундан ўзининг ва жабрланувчининг яқин қариндошлари хабардорлиги ва бунга уларнинг муносабати аниқланиши лозим.

Гумон қилинувчи жабрланувчи билан учрашганлигини инкор этмаслиги мумкин. Лекин, улар ўртасида ҳеч қандай жинсий алоқа бўлмаганлиги тўғрисида кўрсатуви танасида тажовуздан қолиши мумкин бўлган излар бор ёки йўқлиги орқали аниқланади. Гумон қилинувчини сўроқ қилишда қуйидаги саволлар берилиши мумкин: охирги пайтда ким билан жинсий алоқага киришган ва қачон, учрашув қандай характерда бўлган, ўша учрашувдан унинг танасида, кийимида қандай излар қолганлиги тўғрисида сўралиши мумкин. Гумон қилинувчи билан жабрланувчининг учрашуви характерини аниқлаш мақсадида қуйидаги саволлар аниқланади: қаерда ва нима сабаб билан учрашганлар, улар қанча вақт бирга бўлишган, нима қилишган, нима ҳақида гаплашишган, уларни бирон киши кўрганми, учрашувдан қайтишда кимларни учратган ва бу учрашув ҳақида кимлар хабардор эканлиги масалаларига аниқлик киритилади.

Айбланувчининг кўрсатувлари ёлғон эканлигини фош қилиш мақсадида унга қуйидаги далилларни кўрсатиш лозим: сўроқ баённомаси, эксперт хулосаси, тинтув ва ҳодиса содир бўлган жойдан топилган ашёвий далиллар, гувоҳларнинг кўрсатувлари.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси (1948-йил).
2. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт (1966-йил).
3. Бола ҳуқуқлари тўғрисидаги конвенция (1989-йил).
4. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 29.10.2010 йилдаги «Номусга тегиш ва жинсий эҳтиёжни ғайритабиий усулда қондиришга доир ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарори. <https://lex.uz/docs/2414120>.
5. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Тошкент давлат юридик институти «Жиноят ҳуқуқи ва криминология» кафедраси. Маърузалар матни. 5-Мавзу: Жинсий эркинликка қарши жиноятлар. [file:///C:/Users/user/Downloads/zhinsij_erkinlikka qarshi zhinoyatlar.pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/zhinsij_erkinlikka_qarshi_zhinoyatlar.pdf).
6. Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги Тошкент Давлат юридик институти криминалистика дарслик. Ўзбекистон Республикаси фан арбоби, юридик фанлар доктори, профессор Ғ.А.Абдумажидовнинг умумий таҳрири остида. I жилд Т.:–2003 <https://uz.denemetr.com/docs/768/index-287487-1.html?page=23>.